

УДК 327(497.1)"196"
329.15(497.1)"196"

Оригиналан научни рад
Примљен: 4. 7. 2016.
Прихваћен: 16. 1. 2017.

Петар ЖАРКОВИЋ
zarkovic011@gmail.com

Сиповска концепција југословенске спољне политике: ДСИП у средишту унутарпартијских спорења

Апстракт: Рад представља анализу појаве „сиповске концепције“ југословенске спољне политике и њених основних карактеристика почетком 60-их година 20 века. Посматран је кључни однос између Државног секретаријата за спољне послове Југославије (ДСИП) и Савеза комуниста Југославије (СКЈ), кроз уочавање главних идеја партијске поларизације југословенских комуниста и дилема око одређених спољнополитичких приоритета везаних за однос према Совјетском Савезу.

Кључне речи: спољна политика, Југославија, Совјетски Савез, Константин Коча Поповић, Јосип Броз Тито, Александар Ранковић, Марко Никезић

Почетком 1963. неслагања унутар југословенског партијског врха, обелодањена само годину дана раније на мартовској седници Извршног комитета ЦК СКЈ, добијала су сасвим нову садржину. Поред већ непомирљивих различитих гледања на решавање југословенских економских проблема, у врху Партије појавио се и проблем нејединства према одређеним спољнополитичким питањима. У тренутку када су се сумирали утисци са Београдске конференције несврстаних и када је Југославија на међународној хладноратовској сцени зацртала свој нови спољнополитички курс, на седници ИК ЦК СКЈ, априла 1963, појавиле су се озбиљне оптужбе да у вођењу спољне по-

литике настају две различите концепције: „партијска“ и „сиповска“.¹ Иако је седница имала за циљ да покрене расправу око заузимања важних ставова у односу на ситуацију у међународном комунистичком покрету, ипак се десило да је пред суд највишег органа Партије стављен рад целокупног апарата Државног секретаријата за спољне послове (ДСИП) на челу са Константином Кочом Поповићем. На изглед две различите седнице Извршног комитета ЦК СКЈ из 1962. и 1963. сведочиле су о отпочињању много садржајније дебате унутар све мање монолитне комунистичке партије у Југославији. У једној таквој унутарпартијској дебати ДСИП ће, спољнополитичком активношћу и персоналним саставом, представљати ненаметљивог учесника, али за партијски врх довољно видљивог. Појава „сиповске концепције“ била је само један од израза пробуђене унутарпартијске поларизације која се почетком 60-их година кристализовала у судару са озбиљним питањима будућности југословенске државе и развоја југословенског самоуправног социјализма.

Партија и дипломатија 1962: борба за једну концепцију

Озбиљна унутрашња криза са којом се Југославија суочила почетком шездесетих била је кључна вододелница у југословенском партијском руководству, која није само сучелила реформске и антиреформске снаге унутар Партије већ је истовремено дефинисала нови контекст у југословенско-совјетским односима. Програм Савеза комуниста Југославије из 1958, који је представљао коначни израз једног деценијског осмишљавања модела самосталног пута југословенског социјализма и који су поједини комунисти доживљавали као „најдемократски програм у историји не само југословен-

1 Термин „сиповска“ изведен је од скраћенице за Државни секретаријат за спољне послове (ДСИП или СИП), тј. министарства за спољне послове социјалистичке Југославије. Први пут је употребљен на поменутој седници у негативном контексту. До сада постојање „сиповске концепције“ није било посебно обрађивано у српској историографији. Драган Богетић у својој студији о југословенско-америчким односима констатује њено постојање и значај. Од значајних књига које се баве одређеним аспектима конституисања југословенске дипломатије ваљало би споменути књиге: Милета Бјелајца *Дипломатија и војска: Србија и Југославије 1901–1999*, (Београд: Медија центар „Одбрана“, 2010) и Слободана Селинића *Партија и дипломатија у Југославији*, (Београд: ИНИС, 2013); *Југословенска дипломатија 1945–1961*, Зборник радова, уредник Слободан Селинић, (Београд: ИНИС, 2012).

ског него и светског комунизма“;² стављао је на озбиљан тест тврдњу са својих последњих страница да „ништа што је створено не сме за нас бити свето да не би могло бити превазиђено“.³ Еуфорична атмосфера у Партији након успешно одржане Конференције несврстаних држава у Београду није могла да ублажи негативне последице рецесије југословенске привреде у другој половини 1961. године.⁴ Новонастала криза је у потпуности изоштрила мане југословенског економског система, али је истовремено, у покушају њеног превазилажења, на површину изнела постојање различитих гледишта у југословенском партијском руководству. Са једне стране, подстакнуте економским проблемима, врло јасно су се кристалисале реформске и либералније позиције у СКЈ, које су се у критици друштвеног плана и централног планирања позивале на програмске принципе Партије залажући се за проширивање опсега самоуправних права у друштву и потпуну реформу постојећег економског система. Са друге стране, већинску позицију у Партији чинили су конзервативци, са значајном Титовом подршком, који су одбијали сваку темељнију расправу о реформи постојећег система и суштину питања одговорности за новонасталу кризу пребацивали на „субјективне факторе“. Решења која су они нудили позивала су се на тековине југословенске револуције и поштовање принципа (лењинистичке) монолитне партије као на једини предуслов за почетак одстрањивања негативних последица кризе. То је имплицирало минималне промене постојећег економског и политичког система, уз инсистирање на даљем јачању руководеће улоге Партије у друштву.⁵

2 Slavko Miloslavecski, *Kontradikcije Josipa Broza 1945–1980*, (Beograd: Dositej, 1990), 92.

3 *Program SKJ*, (Beograd: Komunist, 1980), 259.

4 Југославија се суочавала са до тад највећим падом индустријске производње (свега 4,1% годишње), оптерећујуће високим платним дефицитом (72 милијарде динара) и општим крахом реформских покушаја ефикаснијег управљања квазитржишном диригованом привредом (реформа из 1961). На спољнополитичком плану ти проблеми су се само више усложњавали како су након Београдске конференције погоршани односи са кључним западним државама, а посебно са САД-ом, који је до краја 1962, вољом Конгреса, укинуо Југославији статус најповлашћеније нације у трговинским односима. Истовремено, протекционизам нове економске интеграције у Западној Европи (Европске економске заједнице) почео је да штети важним трговинским односима Југославије са западноевропским државама.

5 „Подржаваоци централистичке опције у борбама 1962–1966. били су у суштини исти људи који су имали проблема и са прокламованом реформом

Коначан епилог унутарпартијске дебате две супротстављене концепције десио се на проширеној седници ИК ЦК СКЈ, марта 1962, када је у потпуности превладала већинска конзервативнија струја, која је своју превагу крунисала постављањем рестриктивне идеолошке матрице у југословенском друштву у току 1962. године. Конструисана матрица је била сачињена од идеја које су доминирале на мартовској седници ИК ЦК СКЈ, а касније биле преточене у Априлско писмо ИК ЦК СКЈ и мајски говор Јосипа Броза Тита у Сплиту. Осим општег позива на поновно јачање улоге Партије у друштву, смернице конзервативаца упућивале су на одстрањивање сваке врсте унутарпартијске опозиције и концепција супротних новој „партијској линији“ идеолошког јединства. Од југословенског партијског чланства затражено је дисциплиновано поштовање демократског централизма, уклањање штетног „критизерства“ и инсистирање на општем „јединству мисли и акције“. Нови партијски курс, потврђен на IV пленуму ЦК СКЈ јула 1962, морао се безусловно прихватити и промовисати на свим партијским састанцима, од највиших републичких централних комитета до најнижих локалних комитета. Основни дух смерница морао се пронаћи и у свим планираним политичким одлукама везаним за савладавање постојеће кризе у држави, а најбоље се одразио у мерама ка обустављању реформе из 1961, ојачавању централизма и сузбијању републиканизма. Резултат који се очекивао спровођењем „чвршћег курса“, по Титовом мишљењу, требало је да поново пробуди „револуционарни дух“ југословенских комуниста и спречи „деструктивни ревизионизам“.⁶

Општа мобилизација партијског чланства СКЈ током 1962. на спровођењу ванредних мера ипак није успела да у потпуности утиша све дисонантне тонове у Партији. То је постало евидентно већ на седници Извршног комитета ЦК СКЈ, 3. априла 1962, када је критико-

---

1950–1953. и били су обесхрабрани када је Ђиласов екстремизам довео до квазицентралистичког компромиса. И тада и сада они су сачињавали већи део партијског чланства и бирократије – неки од њих су били марксисти који су то доживљавали као издају револуције, неки су само чували своје позиције и привилегије (нпр. Ранковић) и многи, првенствено практични политичари, плашили су се да би преношење власти, како је замишљено у реформама, водило ка анархији, губитку правца и сасвим могуће дезинтергацији многонационалне државе“ (превео П. Ж.). Dennison Rusinow, *The Yugoslav experiment 1948–1974*, (Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1978), 139.

6 AJ, 507, АЦК СКЈ, III/88, Стенографске белешке са Проширене седнице ИК ЦК СКЈ, 14–16. марта 1962.

ван рад ИК ЦК СК Словеније под оптужбом да није усагласио потребне мере са смером мартовске седнице и да је тиме показао извесно „прећутно неслагање“.⁷ Слично као и у анализи штрајка у Трбовљу 1958. године, југословенски партијски врх је оптужио словеначке комунисте да толеришу недозвољена иступања на линији „псеудодемократизма“, да не спроводе борбу за усмеравање руководеће улоге Партије и да превише дозвољавају симпатије према Западу. Међутим, партијска критика је ишла много даље од чвршће контроле републичких и локалних комитета, проширујући опсег надзора на све оне установе за које се сматрало да се опиру контроли партијских органа. Свега неколико дана пре чувеног мајског говора Јосипа Броза у Сплиту, у Централном комитету је одржан састанак на коме је ДСИП оптужен за „дипломатске деформације“ и проблематично спровођење Априлског писма ИК ЦК СКЈ.⁸ Састанком је руководио секретар ЦК СКЈ Александар Ранковић, уз присуство чланова Секретаријата Комитета СК и руководства ДСИП-а. Учесници расправе на састанку разрађивали су своју критику на основу сачињених теза Комитета СКЈ у ДСИП-у, као и на основу главних смерница Писма ИК. Присуство Александра Ранковића давало је посебан тон читавом састанку, понајвише због чињенице да је својим ауторитетом представљао личност из самог партијског врха која је исказаним политичким ставовима несумњиво персонализовала конзервативнију струју унутар СКЈ и коју су поједини југословенски комунисти сматрали главним „победником“ мартовске седнице ИК 1962. године.⁹ Положај организационог секретара СКЈ и контрола над службом Државне безбедности омогућили су Ранковићу не само јачање сопственог политичког утицаја већ и позицију са које је прилично само-

7   АЈ, 507, АЦК СКЈ, III/89, Записник са седнице ИК ЦК СКЈ, 3. април 1962.

8   Писмо ИК ЦК СКЈ из априла 1962. било је упућено руководству и чланству СКЈ, док је јавност била информисана о садржају тек у јуну. Писмо је позивало на заштравање одговорности и дисциплине руководећих комуниста, јачање социјалистичких друштвених односа, критику партикуларизма и национализма, савладавање „критизерства“ које постиже „контрареволуционарне резултате“, партикуларизма република и слабости у привредном животу. Завршни део писма упозорава да се не сме изгубити из вида да „живимо у хладноратовској атмосфери у свету и да морамо бити јединствени и снажни у идејном, политичком и економском погледу“. АЈ, 507, АЦК СКЈ, III/89, Писмо ИК ЦК СКЈ.

9   Venceslav Glišić, *Susreti i razgovori: prilozi za biografiju Petra Stambolića*, (Beograd: Službeni glasnik, 2010), 104.

уверено могао да ефикасније промовише идеолошки униформнији модел Партије и државе.¹⁰

Контролу над радом југословенске дипломатије Ранковић је обезбеђивао преко посебног Координационог одељења (КО), инсталираног 1952. године у згради ДСИП-а као специјални одсек Удбе. На његовом челу налазили су се људи који су били директно подређени Ранковићу, па је присуство Ранка Зеца, тадашњег шефа КО, на поменутом састанку обезбеђивало додатну подршку у формулисању партијске критике. Управо је извештај Ранка Зеца међу првима на састанку у ЦК отворио расправу. Подносио је детаљну анализу из угла својих надлежности, Зец се концентрисао на неколико кључних проблема у начину рада ДСИП-а: слабо извршавање политичких задатака, запостављање „рашчишћавања политичких ставова“ Колегијума ДСИП-а и све чешћа појава неприхватљивих „критизерских“ мишљења („да је наша ванблоковска политика предимензионирана, да је наш интерес за Европу премален“).¹¹ Као посебно питање које се директно тичало његовог рада, Зец је морао да нагласи да је суштина проблема у „неприхватању Координационог одељења као интегралног дела ДСИП-а“, што је годинама била једна од најочигледнијих чињеница.¹² Остали учесници расправе нису били ништа мање критични и у скоро јединственом наступу представили су ДСИП као лоше организовану установу са бројним слабостима и „негативном атмосфером“, из које проистичу либерални и опортунистички односи и лоше вођење кадровске политике („која не води рачуна о др-

10 Јован Ђорђевић, веома угледан југословенски правник и један од аутора устава из 1963, сматрао је Ранковића једним од главних центара отпора самоуправљању, његова политичка моћ је постала толико изражајна да у Србији фактички није „постојало“ српско партијско руководство („постојао је само Ранковић“). Боро Кривокапић, *Бесконачни Тито и Крлежине масне лажи*, (Београд: Вечерње новости, 2006), 228–229.

11 АЈ, 507, АЦКСКЈ, V, К-ХVIII/2а, Записник са састанка у ЦК СКЈ са Секретаријатом Комитета СК и руководством ДСИП-а, 4. мај 1962. године.

12 „Pritisak koji je, dok sam bio ministar spoljnih poslova, išao preko Rankovića – što ne mora da znači da je poticao samo od njega – neretko je vršen na vrlo grub način. Doživljavao sam to kao pokušaj da se Sekretarijat za spoljne poslove stavi pod kontrolu Rankovićeve službe. Bio mi je, na primer, nametnut – kao profesionalni partijski sekretar – jedan bivši podoficir. Po funkciji sam bio prisiljen da i s takvim čovekom saradujem. Nisam imao izbora jer nisam imao mogućnosti da se otarasim takvog partijsko-policijskog kontrolora.“ Aleksandar Nenadović, *Razgovori s Kočom*, (Zagreb: Globus, 1989), 26.

жавним интересима“).¹³ Гомилање грешака у ДСИП-у допринело је, по оцени Ранковића, да се у негативном смислу гледа на главну установу југословенске дипломатије и на људе који раде у њој. Резултати и углед дипломата у иностранству нису били довољан показатељ успешности рада југословенске спољне политике, већ је она на састанку доведена у питање под утицајем смерница обавезујућег мартовског партијског курса. Уочене грешке у раду ДСИП-а биле су дефинисане као последица занемаривања начина образовања дипломатских кадрова, који се Ранковићевим речима „једнострано васпитавају и припремају за дипломатске дужности“ уз значајно запостављање проучавања југословенског друштвеног система.¹⁴ Као и у случају критике словеначког партијског руководства, Партија је од ДСИП-а захтевала веће „јединство погледа“, појачан „идејно-политички рад“ и отклањање либералног односа према уоченим деформацијама. Затражена дисциплина, по мишљењу Ранковића, важила је за све подједнако и „ко се ње не придржава ту су партијске и друге мере“.¹⁵ Међутим, како ће показати априлска седница ИК 1963, руководство ДСИП-а није спровело очекиване промене у свом раду нити је прилагодило кадровску политику идеолошком јединству какво је замишљао Александар Ранковић.¹⁶ То се могло уочити и по држању

13 АЈ, 507, АЦК СКЈ, V, К-XVIII/2а, Записник са састанка у ЦК СКЈ са Секретаријатом Комитета СК и руководством ДСИП-а, 4. мај 1962. године.

14 Критика да југословенске дипломате запостављају проучавање друштвеног система у Југославији односила се пре свега на примедбу да они заправо тиме запостављају став Партије који усмерава и дефинише тај систем. Ранковић је то сликовитије покушао да објасни саветима да дипломата, пре него што крене на дужност, шест месеци пре тога мора да се упознаје са друштвеним системом „целе наше стварности“, да обилази фабрике, државне и политичке организације итд., што је индиректно значило да мора да се у потпуности поистовети са тренутном доминантом политичком платоформом, чији је главни креатор и гласноговорник искључиво Партија. Ранковић је предложио и да се за одлазак у иностранство не шаљу искључиво кадрови ДСИП-а, већ „треба комбиновати и са неким ван“. Исто.

15 Исто.

16 Пре свега, мисли се на наступ Ранковића на IV пленуму ЦК СКЈ, јула 1962, и његов извештај „Спровођење закључака ИК ЦК СКЈ и даљи задаци Савеза комуниста“. Истичући мартовске одлуке ИК и говор Тита у Сплиту као „трајне вредности“ у раду чланова Партије, Ранковић је подвукао неколико важних питања: одбацивање либералног односа у решавању проблема, спровођење сваке донете одлуке са врха, идејно-политичко јединство комуниста, изградња СКЈ као „демократско револуционарне организације“, поштовање демократског централизма. АЈ, 507, АЦК СКЈ, II/22.

Коче Поповића на састанку, који је изражавао сумње на неке од изречених примедби на рад ДСИП-а, дајући до знања да „тезе комитета не треба апсолутизовати“ и да је проблематично упуштати се у анализу проблема постојања другачијих мишљења („питање је оцене докле те разлике иду и да ли је то постао такав проблем“).¹⁷ Свеобухватна критика са састанка у ЦК недвосмислено је указивала на то да су партијски органи видели у раду ДСИП-а пораст забрињавајућих тенденција, које су изражавале особености самосталнијег гледања на одређена спољнополитичка питања. Потврда таквих сумњи појавиће се у облику држања руководства ДСИП-а према новој нормализацији односа са Совјетским Савезом, када ће се испољити оно што је врх Партије препознао као посебну „сиповску концепцију“ у вођењу југословенске спољне политике.

На трагу „сиповске концепције“

У Совјетском Савезу и лагерским земљама криза у Југославији била је представљена као истинска потврда вишегодишње критике свих главних теза „југословенског ревизионизма“. Тешка економска ситуација и политичка нестабилност у југословенском друштву били су оцењени као последица „експериментисања и негирања руководеће улоге партије“ и међународног положаја Југославије ван Источног блока.¹⁸ Задовољство што се у пракси критика показала као исправна још више су увећале предузете мере југословенског партијског руководства, с пролећа 1962. Ове промене Москва је анализирао са великим симпатијама и тумачила их као „одступање од програма СКЈ“ у духу раније изгубљених марксистичко-лењинистичких позиција. Започети процес у Југославији, по мишљењу лагерских комуниста, требало је подржати и „у њега се активно укључити, пре свега, развијањем добрих односа“.¹⁹ Са друге стране, промене у Совјетском Савезу инициране XXII конгресом КПСС-а новембра 1961. биле су довољан показатељ за југословенски партијски врх да је поново актуелизована реформска политика Никите Хрушчова, упоредива по значају са XX конгресом 1956. године.

17 АЈ, 507, АЦК СКЈ, V, К-ХVIII/2а, Записник са састанка у ЦК СКЈ са Секретаријатом Комитета СК и руководством ДСИП-а, 4. мај 1962. године.

18 Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије (ДАМ-СПРС), Политичка архива (ПА), СССР, 1962, ф-126, сигн. 43544, Белешка о неким питањима билатералне сарадње ФНРЈ-СССР и спољне и унутрашње политике.

19 Исто.

Иако се нису могли заобићи устаљени напади на „југословенски ревизионизам“, оштрица полемике на совјетском партијском конгресу била је усмерена на индиректну критику револуционарног стаљинизма кинеских комуниста, који је још од почетка 60-их својим радикализмом претио совјетској политици у Трећем свету и Европи.²⁰ Када је средином 1962. Мао Цетунг критикујући „совјетски ревизионизам“ означио Тита и Хрушчова као двојицу од четворице главних непријатеља Кине (уз Кенедија и Нехруа),²¹ било је евидентно да су отпочела нова прегруписавања у међународном комунистичком покрету, која су дојучерашње две непомирљиве крајности европског комунизма, Југославију и Совјетски Савез, ставиле у заједнички идеолошки табор борбе против кинеског „догматизма“ и западног империјализма.²² Низ потеза совјетске спољне политике током 1962. (посете А. Громика и Л. Брежњева, писмо Никите Хрушчова Титу и говор у Варни, одмрзавање економских односа) имао је за циљ превазилажење ранијих несугласица са Београдом и дефинисање нових перспектива у односима. С обзиром на императив југословенске стране, те перспективе отварале су могућност за решавање неких од приоритетних проблема Југославије, било да се радило о покушају умањивања високог трговинског дефицита или веће подршке за политику несврстаности у Трећем свету. Коначни оквири нових односа били су постављени децембра 1962. за време „радног одмора“ југословенске државно-партијске делегације у Совјетском Савезу. У односу на последњи, не толико срдачан сусрет у Москви јуна 1956, овог пута током вишенедељне посете приказани су на сваки могући начин докази пријатељских међудржавних и партијских односа. Исказана је сагласност чланова обе делегације да постоји потпуно јединство према свим важним међународним питањима и да се оно

---

20 Југословенски амбасадор у Москви Цвјетин Мијатовић, фебруара 1962, извештавао је Београд да је полемика са Кинезима допринела да се у совјетској политици све више афирмише принцип „мирољубиве коезгистенције“ и да се већ у контексту те нове политике запажа позитивна промена према Југославији. Оквири и темпо побољшања односа са Југославијом зависиле, по оцени Мијатовића, од даљег развоја сукоба Совјетског Савеза и Кине. ДАМСПРС, 1962, ПА, СССР, ф-127, 43661.

21 Silvio Pons, *The Global Revolution: A History of International Communism 1917–1991*, (Oxford University Press, 2014), 230.

22 Ljubodrag Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat* (Beograd: Arhipelag, 2014), 267; Ђоко Трипковић, *Југославија–СССР: 1956–1971*, (Београд: Институт за савремену историју, 2013), 130–141.

темељи на борби за принципе „мирољубиве коегзистенције“ у име заједничког идеолошког циља – остварења социјалистичког друштва. Раније идеолошке несугласице, оптерећене дугогодишњим међупартијским оптужбама и сукобима, остављене су по страни, уз једногласно прихваћену намеру да их убудуће не треба сувише „драматизовати“.²³ Изградњу социјализма у Совјетском Савезу Тито је хвалио као велико достигнуће совјетске партије и радничке класе, док је Хрушчов на седници Врховног совјета поновио тврдњу из говора у Варни да је Југославија по свим критеријумима марксизма-лењинизма социјалистичка земља. По повратку из Совјетског Савеза Тито је могао задовољно да констатује да се у совјетском руководству „боље разумеје много шта од онога што је код нас“ и да према томе Југославија као социјалистичка земља мора са своје стране „избегавати све што би могло реметити односе са другим социјалистичким земљама“.²⁴

Упоредо са одлуком партијског врха да се југословенско-совјетски односи поставе на нове темеље и да се занемари скоро деценија идеолошких несугласица, у ДСИП-у није напуштана већ традиционална критичност према Совјетском Савезу. Тај при-тајени отпор откривао се у периодичним анализама свих оних негативних одлика совјетске спољне политике које су биле препознате као изразито штетне за југословенске интересе. Недуго после посете министра спољних послова СССР-а Андреја Громика, априла 1962, у ДСИП-у је константовано да се, поред позитивних момената у развоју бољих односа, примећује намера да се Југославија врло често „третира као објект политике СССР-а“.²⁵ Сличне негативне оцене биле су поновљене неколико месеци касније, приликом септембарске посете Леонида Брежњева, када је, између осталог, наступ совјетске делегације био тумачен као испољавање „блоковске поли-

23 У изјавама о поновно успостављеном пријатељству ишло се толико далеко да је Александар Ранковић у говору радницима у Кијеву поручио да „радничка класа целог света и све прогресивне снаге заједно, и на челу са Совјетским Савезом“ одлучно стоје на линији борбе за светски мир, што није изрекао нити један југословенски руководилац још од раскида са Стаљином. „Говор Александра Ранковића радницима кијевског комбината вештачких влакана“, *Политика*, 22. 12. 1962, 3.

24 „Одлазимо из СССР веома задовољни“, *Политика*, 22. 12. 1962, 4.

25 ДАМСПРС, ПА, 1962, СССР, ф-127, сигн. 43547, Забелешка о неким аспектима наших односа са СССР после посете Громика.

тике Совјетског Савеза²⁶. Потребну позорност према таквим намерама совјетске дипломатије одржавао је Коча Поповић, који је у више наврата током 1962. слао неколико упозоравајућих циркуларних телеграма југословенским дипломатским представништвима. У садржају тих инструкција, уз опште оцене совјетске и лагерске политике да је врло често контрадикторна и тактичка, провејавала је чврста решеност да југословенске дипломате у развијању односа са Совјетским Савезом и лагерским земљама поведу више рачуна о поштовању принципа „реципроцитета“ у међудржавним односима („Наше политичке резерве нису неисцрпне“).²⁷ Сличног мишљења био је југословенски дипломата и државни подсекретар за спољне послове Вељко Мићуновић, који је сматрао да је штетан сваки покушај изражавања било каквог разумевања за унутрашње тешкоће у Совјетском Савезу код југословенских комуниста и да је „на тим односима немогуће дугорочније сарађивати“. У том циљу требало је спречити било какво помириљиво иступање југословенских дипломата и контролисати боље рад југословенских амбасада („Нападају нас, а ми кажемо да то није ништа“).²⁸

Кубанска криза 1962, која је представљала једну од кључних прекретница у Хладном рату, послужила је југословенским дипломатама да кроз њену анализу потврде неке од првобитних сумњи о могућностима истоветности југословенских спољнополитичких интереса и намера совјетске политике. Иако је приликом посете СССР-у децембра 1962. Јосип Броз хвалио совјетско држање у време Кубанске кризе као допринос победи мирољубиве политике, у ДСИП-у је дата оцена да је Совјетски Савез подједнако одговоран као Сједињене Државе што је „довео свет на ивицу катастрофе“.²⁹ У току свих фаза Кубанске кризе у ДСИП-у је било изражено незадовољство односом СССР-а према Југославији, што се изражавало, по мишљењу југословенских дипломата, константним медијским игнорисањем ставова Београда и постојањем велике количине совјетских дезин-

26 ДАМСПРС, ПА, 1962, СССР, ф-127, сигн. 43823, Неке карактеристике совјетског наступа према нама.

27 ДАМСПРС, ПА, 1962, Југославија, ф-55, сигн. 75231, Циркуларна депеша свим дипломатским представништвима.

28 ДАМСПРС, ПА, 1962, Регионално, ф-98, сигн. 442692, Са састанка колегијума начелника, на тему „Наши односи са земљама лагера после 22. Конгреса КПСС“, 15. фебруар 1962.

29 ДАМСПРС, ПА, 1962, СССР, ф-127, сигн. 44259, Неки аспекти спољне политике СССР (након Кубанске кризе).

формација и тактизирања.³⁰ Искуство из ове кризе допринело је да Коча Поповић југословенским дипломатским представништима још одлучније поручи да „бланко подржавање“ совјетских спољнополитичких иницијатива више није опција која ће се примењивати у југословенско-совјетским односима.³¹ Међутим, негативни аспекти совјетске политике према Југославији, широко анализирани и истицани у ДСИП-у, били су занемарени у коначном наступу државно-партијске делегације у Совјетском Савезу децембра 1962. године. Поврх свега, Титови наступи по повратку из СССР-а (митинг у Железнику и новогодишња порука) ускраћивали су могућност да се у југословенској јавности развије било какво критичко оспоравање новоуспостављених односа са Совјетским Савезом, што је заокруживало рестриктивни правац партијске политике од мартовске седнице ИК: „ја знам да не могу затворити уста сваком оном човјеку у Југославији који није пријатељ социјализма и спрјечити га да нешто избрбља. Али имамо право, и ја и сви ми, да онемогућимо оне који то стално чине“.³²

Веза између „револуционарног курса“ у Партији и успостављања бољих односа са Москвом стварала је утисак, углавном на Западу, о неминовности приласка Југославије Источном блоку.³³ Решеност југословенског партијског врха да учини крај унутарпартијској поларизацији и обезбеди одговорнији модел спровођења одлука са врха, послужила је да на примеру успостављања нових односа са Совјетским Савезом истраже своје праве намере. У духу нових пријатељских односа са Кремљом, сузбијање антисовјетских написа и књига у Југославији доприносило је додатном незадовољству оног дела партијског чланства које је припадало нешто либералнијим круговима и истовремено гајило дубоки презир према Совјетском Савезу. Британски амбасадор у Југославији Мајкл Кресвел писао је у свом извештају Форин офису да је цена удаљавања од Запада 1962. у Југославији плаћена удаљавањем једног броја југословенских званичника који су били познати по срдачним односима са за-

30 Исто.

31 ДАМСРС, ПА, 1962, СССР, ф-127, сигн. 437536, Циркуларни телеграм свим дипломатским представништима.

32 „Треба створити такве односе који ће бити снажан подстрек за брже кретање напред“, *Политика*, 30. 12. 1962, 2.

33 Dragan Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi 1961–1971*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2012), 41–51.

падним државама.³⁴ У том смислу потребан шлагворт дао је почетком 1962. Окружни суд у Сарајеву са решењем о забрани недељника *Свијет* због садржаја два спорна чланка („Стаљин приватно“ и „Смрт Троцког“). У образложењу пресуде лист је био оптужен да практикује начин писања који „није својствен нашој социјалистичкој штампи нити нашим принципијелним ставовима у борби за идеолошку чистоћу поставки марксизма-лењинизма“ и да као такав не може „допринијети развоју и унапређењу пријатељских односа између ФНРЈ и СССР“.³⁵ Неколико месеци касније, априла 1962, свега две недеље пре доласка Громика, министра спољних послова Совјетског Савеза, у званичну посету Југославији, по други пут су југословенске власти лишиле слободе Милована Ђиласа. Као разлог хапшења тужилаштво је навело Ђиласову намеру да публикује књигу *Разговори са Стаљином*, која је по оцени југословенског тужилаштва (и у сагласности са новим законом који је непосредно пре тога донет) недозвољено јавно обзнањивала југословенске државне тајне. Међутим, ново Ђиласово хапшење, експресно суђење и пресуда на пет година затвора, требало је да има двоструку намену. Са једне стране, то је значило даље остракизовање једног од главних промотера реформског курса с почетка 50-их година, што је у односу на дешавања у југословенској партији 1962. имало додатну тежину исказивања пуног конзервативног партијског тријумфа. Са друге стране, хапшење је требало да остави утисак на совјетско руководство да се у Југославији неће толерисати идеје које противрече основним вредностима марксизма-лењинизма, које је Ђилас са *Новом класом* већ довео у питање, као ни књиге које би нашкодиле односима са Совјетским Савезом.³⁶ На тај начин Југославија би оправдала поверење које

34 Мајкл Кресвел наводи да је то био случај са Владимиром Бакарићем, Мијалком Тодоровићем, Алешом Беблером, Велебитом, Матесом, док је, са друге стране, Тито, по мишљењу британског амбасадора, почео све више да се ослања на партијске „тешкаше“ као што су били Ранковић, Гошњак, Крајачић, Веселинов, Пуцар, Темпо и др. *Yugoslavia Political Diaries 1918–1965*, IV: 1949–1965, (Slough: Archive Editions, 1997), 867.

35 ДАМСПРС, ПА, Југославија, 1962, ф-55, сигн. 45628, Препис решења Окружног суда у Сарајеву од 28. децембра 1961.

36 Књига *Разговори са Стаљином* била је Ђиласов мемоарски осврт на Стаљина и његову послератну политику. Није познато да ли су совјетске дипломате изричито тражиле санкције против Ђиласа, али је њихова осетљивост на „штетне“ књиге по совјетске интересе била велика, посебно ако су долазиле од политичких дисидената. У прилог томе сведочи интервенција совјетског амбасадора Јеписева у току 1962. код југословенских званичника поводом намере да се

јој је Хрушчов указао говором у Варни да се у њој изграђује социјализам, са којим је совјетско руководство задовољно и који осигурава заједничко наступање против опасности кинеског „догматизма“. То је посебно дошло до изражаја крајем 1962, у време најтешњих југословенско-совјетских односа, када су Тито и Хрушчов дали истоветне критике модерне уметности и отпочели кампању против штетних „западних утицаја“.³⁷ Извештавајући Президијум ЦК КПСС-а о новим односима са Југославијом, јануара 1963, Никита Хрушчов је константовао да су промене у њој омогућиле побољшавање односа, а чланак у *Правди* 10. фебруара 1963. конкретније је скицирао разлоге нормализације односа: „кораци које је предузела југословенска партија у сфери партијског живота, економије, унутрашње и спољне политике су исправили много од оног што је међународни комунистички покрет сматрао као погрешно и штетно за ствар изградње социјализма у Југославији. То је неоспорна и веома позитивна чињеница.“³⁸

Током процеса нове нормализације југословенско-совјетских односа, Јосип Броз Тито је за совјетско партијско руководство представљао најпоузданијег партнера у Југославији по питању привржености развијању бољих односа. Врло често совјетске дипло-

---

у Београду објави *Доктор Живаго* Бориса Пастернака. Ова књига је била забрањена у Совјетском Савезу под оптужбом да криво представља постреволуционарни период совјетске државе. Са притужбама совјетског амбасадора сложио се једино Александар Ранковић, који је у неколико наврата иступао са критиком могућег објављивања *Доктора Живаго*.

37 Крајем децембра 1962. године, Хрушчов се појавио на изложби модернистичких уметника у Москви и у оштром тону критиковао њихова дела. Оцењујући да њихова дела вреде колико и „псеће говно“, Хрушчов је читав партијски апарат ангажовао у борби против „западних културних утицаја“. Уметницима је поручено да их њихов модернизам ставља на погрешну страну хладноратовске поделе. (Vladislav Zubok, *A Failed Empire: The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*, (The University of North Carolina Press, 2007), 189). Новогодишњом поруком југословенској јавности Јосип Броз Тито је подржао Хрушчовљев став о модерној уметности, сматрајући да у југословенској уметности такође има много „туђег“ и неспојивог са „нашом социјалистичком етиком“ и да се читав Савез комуниста мора борити против декадентних појава унесених споља. Да се није остало само на речима, сведочио је рад идеолошких партијских комисија, које су у првој половини 1963. посветиле нарочиту пажњу „борби“ против штетних западних културних утицаја (*Политика*, 1-2. 1. 1963). Совјетске дипломате су узимале тај случај као још један доказ идеолошке блискости и позитивних промена у СКЈ.

38 Geoffrey Swain, *Tito: a biography*, (London: I. B. Tauris & Co. Ltd, 2011), 139.

мате су у свом наступу истицале значај појединих Титових ставова, посебно када су се кроз њих афирмисала гледишта блиска совјетским. Такав је био случај са Титовим говором у Сплиту маја 1962, који је својим значајем и садржином за совјетско руководство постао главни оријентир очекиваних промена у СКЈ. Према признању А. И. Аџубеја, једног од чланова совјетске делегације на челу са Леонидом Брежњевом која је посетила Југославију септембра 1962, у КПСС-у се редовно придавао значај свему што је Тито говорио („Титова реч се чује надалеко“).³⁹ У разговору југословенског амбасадора Цвјетина Мијатовића са В. А. Бакуновим, референтом за Југославију у совјетском МИД-у, фебруара 1963, подвучен је совјетски став да је Тито „данас у Југославији испред свих“, да критикује оштро све слабости и да се енергично залаже за пријатељство са СССР-ом.⁴⁰ Блиски однос Тита и совјетске дипломатије изазивао је подозрење код појединих југословенских дипломата и доживљаван је као елеменат „тајне дипломатије“,⁴¹ док је министре за спољне послове доводио у незавидну и немоћну ситуацију.⁴² За разлику од Кабинета председника

39 АЈ, фонд 837, Кабинет председника Републике (КПР), I-3-а/161-40, Посета председника Президијума Врховног совјета Леонида И. Брежњева.

40 Бакунов је у току разговора споменуо да су чланови комсомолске делегације на конгресу Народне омладине Југославије забележили да је Тито одлучно поручио члановима југословенске омладинске организације да ће „свима поскидати главе“ ако буде дошло до антисовјетских испада у току конгреса. АЈ, 507, АЦК СКЈ, Комисија за међународне односе и везе, СССР, IX, 119/I-134-136, Забелешка о разговору са В. А. Бакуновим, референтом за Југославију у МИД-у, Москва, 11. фебруар 1963. године.

41 Државни секретари за спољне послове Југославије у периоду од 1953. до 1972. (Коча Поповић, Марко Никезић и Мирко Тепавац) истицали су да је у односу на Совјетски Савез Тито задржавао најизраженије одлике „личне дипломатије“. Непосредно пред почетак Београдске конференције несврстаних Тито је након сусрета са совјетским амбасадором, без знања Коче Поповића, променио свој уводни говор, изражавајући разумевање за совјетске нуклерне тестове. Марко Никезић је наглашавао да су односи са Совјетским Савезом увек били Титова „резервисана област“ и да је у ДСИП-у владало мишљење да је Тито под великим утицајем Руса (Slavoljub Đukić, *Slom srpskih liberala: tehnologija političkih obračuna Josipa Broza* (Београд: Филип Вишњић, 1990), 315-316). Никезићев наследник на месту државног секретара за спољне послове Мирко Тепавац истицао је да се Тито често није слагао са предлозима ДСИП-а по питању односа са Совјетским Савезом, који су углавном били оштрији него што је он желео, и да је то био јасан показатељ Титовог робовања сопственом идеолошком васпитању (Aleksandar Nenadović, *Mirko Tepavac: sećanja i kometari* (Београд: Radio B92, 1998), 60).

42 Почетком 1962. Коча Поповић је приликом сусрета са совјетским амбасадором Алексејем Јепишевим изнео сличне утиске. Том приликом, поступајући по

Републике, незаобилазне главне станице наступа совјетске дипломатије у Југославији, совјетски амбасадори су руководство ДСИП-а углавном заобилазили, поготово у вези са ургентним међудржавним питањима.⁴³ Неретко се дешавало да совјетски амбасадори приликом сусрета са југословенским дипломатама буду суочени са низом непријатних питања и сучељавања. Да је врло често присутна „двојакост“ у наступу југословенске спољне политике, између Тита и ДСИП-а, имао је прилике да се увери совјетски амбасадор у Југославији Александар Пузанов, марта 1963. године. Иако је од председника Тита добио потврду учешћа Југославије на конференцији социјалистичких земаља у Москви, на којој би се расправљало о мерама против америчке поморске блокаде Кубе, Пузанов се сусрео са отпором према таквој одлуци у ДСИП-у. Приликом сусрета са Кочом Поповићем и Марком Никезићем изражене су резерве са југословенске стране да би конференција са искључиво социјалистичким државама (СССР, НДР, Пољска и Југославија) имала стварног ефекта на умањивање поморске блокаде, да би непотребно заострила односе са САД-ом и да би непосредно тиме штетила југословенским економским интересима. Како се са аргументима руководства ДСИП-а убрзо сложио и Тито, Југославија није присуствовала овој конференцији, уз нескривено незадовољство совјетске дипломатије. У сачињеним напоменама након сусрета са Пузановим, југословенски дипломата Душан Кведер је прибележио „иритантно“ и „нервозно“ држање совјетског амбасадора, као и главну примедбу са совјетске стране да постоји очигледан раскорак између Тита и ДСИП-а: „Пузанов жели да кривицу у закашњењу у припремама пребаца пошто пото на ДСИП, указујући при томе на тобожње разлике – ДСИП компликује и кочи развитак сарадње са СССР док друг председник жели да ту сарадњу развије.“⁴⁴

Проблем постојања „раскорака“ између партијског врха и руководства ДСИП-а у сагледавању одређених спољнополитичких

инструкцијама из Москве, Јепишев је тражио искључиво пријем код Тита како би уручио поверљив документ око проблема Берлина, заобилазећи у потпуности ДСИП. Коча Поповић је сматрао да су такви поступци совјетске дипломатије последица „размажености“ и да би то требало исправити. АЈ, 837, КПР, I-5-b/99-11, Забелешка о разговору државног секретара Коче Поповића са амбасадором СССР-а Алексејем Јепишевим, одржаним 30. јануара 1962.

43 АЈ, 837, КПР, I-5-b/99-12, Из забелешке разговора Душана Кведера, помоћника државног секретара за иностране послове са Пузановим, 18. марта 1963.

44 АЈ, 507, АЦК СКЈ, III/97, Записник са седнице ИК ЦК СКЈ, одржане 23. априла 1963.

проблема, нарочито односа са Совјетским Савезом, постаће актуелан тек са покретањем случаја југословенског амбасадора у Софији Предрага Ајтића. Специјална комисија ЦК СКЈ, која је била формирана да испита наводе Комитета СКЈ у ДСИП-у о спорном држању југословенског амбасадора у Софији (у саставу Добривоје Видић, Крсто Попивоца и Живадин Симић), прикупљеним доказним материјалом дошла је до закључка да је Ајтић „показао резерве и неслагања најкрупнијег карактера према спољној и унутрашњој политици СКЈ“.⁴⁵ На терет дугогодишњег члана ДСИП-а стављен је низ негативних коментара који су се у оштром тону односили на резултате нових југословенско-совјетских односа. Партијска комисија је истакла да Ајтић у процесу саслушавања није показао потребну самокритичност, да су његови поступци деловали „деморализаторски“ на стање у колективу и уносили сумњу у „исправност наше политике“. Једногласном одлуком Комисија је предложила искључење Предрага Ајтића из СКЈ и уклањање са свих политичких функција, што је подразумевало и моментално повлачење са места амбасадора у Бугарској, иако није прошло ни годину дана од предаје акредитива бугарским властима. Резултат партијске истраге није се односио само на питање личне партијске одговорности једног од југословенских дипломата, већ је представљао увод у оно што је Ранковић означио као „рашчишћавање ситуације у ДСИП-у“.⁴⁶

Случај Предрага Ајтића био је за партијски врх довољно репрезентативан да потврди раније сумње у раскорак у раду партијских органа и ДСИП-а. Он је одмах послужио као повод за сазивање седнице Извршног комитета ЦК СКЈ, 23. априла 1963, која је покренула расправу о постојању нејединства у Партији по питању спољне политике, односно неповерења једног дела чланства СКЈ према новим односима са Совјетским Савезом. Као главно упориште отпора према политици Централног комитета означен је искључиво ДСИП, чиме је не само потврђена исправност политике према Совјетском Савезу већ је дата коначна партијска осуда активности главне установе

45 Неки од забележених Ајтићевих увредљивих коментара били су: „ако нас је Тито био раније продао за 25% Русима, сад нас је продао за свих 75%“; „ја се исписујем из Ранковићеве партије. Он не зна шта говори, он по неким фабрикама признаје руководство СССР против чега смо се ми борили и што нисмо признавали“; „да ми сада доживљавамо свашта, да се код нас догађа свашта, да ће комунисти врло тешко поднети овај заокрет према Русима и да ће Титу требати напора и времена да преведе партију на ову линију“. Исто.

46 Nenadović, *Mirko Tepavac*, 130.

југословенске дипломатије. Уводно Титово излагање на седници садржало је оба таква момента. Чврсто уверен у неопходност бољих односа са СССР-ом, Тито је бранио нову спољнополитичку позицију Југославије у односу на Источни блок својеврсним југословенским доприносом победи „прогресивног курса“ Совјетског Савеза у борби са „догматско-троцистичком“ политиком кинеских комуниста. Сматрао је да један део чланства СКЈ не разуме дубину промена у Совјетском Савезу које су омогућиле уклањање свих оних препознатљивих елемената совјетског напада на СКЈ и довеле до значајне сагласности југословенске и совјетске стране по свим битнијим међународним питањима. Наводећи низ разлога за потребу пријатељских односа са СССР-ом, од економских до спољнополитичких, идеолошки аспект у Титовом обраћању био је пресудан. Југославија је, као део социјалистичког света, морала да испуњава своје „интернационалне револуционарне дужности“ и одржава добре односе са свим комунистичким партијама и револуционарним покретима. У односу на тако формулисане принципе Тито је сматрао да долазе до изражаја две концепције у југословенској спољној политици: једна у ДСИП-у, а друга у Централном комитету. Позивајући се на свој ауторитет као шефа државе, упозорио је да је такво стање „нездрavo“ и да се не може више мирно посматрати.⁴⁷

По устаљеној пракси Титово уводно излагање припремило је терен за наставак седнице и критичка иступања осталих чланова комитета, а у овом случају било је праћено детаљним извештајем Добривоја Видића о резултатима партијске истраге против Предрага Ајтића, што је на изванредан начин појачавало утисак критике против ДСИП-а. Скоро сви чланови Извршног комитета су подржали основни смисао Титовог излагања. Са једне стране, излагања партијског врха су се концентрисала на потврђивање постојања позитивних промена у Совјетском Савезу (Темпо, Пуцар, Веселинов, Гошњак), а са друге, била су концентрисана на критику појаве неприхватљивих унутарпартијских неслагања (Стамболић, Влаховић, Ранковић). Наступ Александра Ранковића у потпуности је изражавао иста критичка стајалишта као и на састанку у ЦК, маја 1962. године. Случај Предрага Ајтића, по његовом мишљењу, био је „продукт остатака једне вишегодишње нездраве атмосфере у ДСИП“, коју стварају они који „живе у неким другим сферама“, одвојени од југословенске ст-

47 АЈ, 507, АЦК СКЈ, III/97, Записник са седнице ИК ЦК СКЈ, одржане 23. априла 1963.

варности. То је резултирало појавом отпора у ДСИП-у након Титове посете Мокви, али и непостојањем офанзивније политике према Сједињеним Државама, сматрао је Ранковић.⁴⁸ Међутим, седница није протекла у потпуној демонстрацији јединства. Излагања Еварда Кардеља и Коче Поповића делимично су одступала од наступа осталих чланова комитета. Едвард Кардељ се сложио са значајем новог процеса „дестаљинизације“ у Совјетском Савезу, поготово у судару са кинеским догматизмом, али истовремено је истакао личне резерве према одређеним аспектима унутрашње и спољне политике Москве. Он је сматрао да је догматизам у Совјетском Савезу веома јак и да је у идеолошким питањима присутна стална тенденција совјетског руководства да успоставља монопол у односу на остале комунистичке партије. У спољнополитичким питањима, по мишљењу Кардеља, постоји интенција у Совјетском Савезу да се Југославија укљони као самостални фактор у међународној политици, према којој генерално совјетски руководиоци испољавају често уске ставове. У односу на присутно „шаренило“ у југословенској спољној политици, Кардељ је истакао да то не би требало „преувеличавати“ нити „драматизовати“.⁴⁹ Наступ Коче Поповића у потпуности је пркосио уобичајеној форми лењинистичке изградње партијског јединства. Како је ДСИП био предмет партијске критике на седници ИК, индиректно се очекивало да ће Коча изразити потребну самокритику и на тај начин потврдити непогрешивост партијског курса. Но, то се није десило. У кратком обраћању присутним члановима ИК, он је одбио да прихвати скоро све главне тезе партијске критике. Сматрао је да је погрешно да се кроз Ајтићев случај гради случај против ДСИП-а, као и да је теза о постојању посебне концепције нетачна, иако „ДСИП јесте посебна установа“. Титове критичке оцене означио је као „претешке“, са којима се лично не слаже, али да ће их прихватити „дисциплиновано као комуниста“.⁵⁰ Кочино излагање пред сам крај седнице није могло да остане незапажено, те је стога изазвало оштру рекацију Тита и Ранковића. Јављајући се поново за реч, Тито је замерио Поповићу некритичност у оцени стања у ДСИП-у, млакост и неспособност у сагледавању крупних проблема у установи коју води. Понављајући тврдњу да случај Ајтића није изолован од ДСИП-а, Тито је у новом обраћању проширио круг југословенских дипломата за које је сматрао да су

---

48 Исто.

49 Исто.

50 Исто.

проблематични. Узимајући за пример расправу са једне од седница колегијума ДСИП-а, на којој се дискутовало о односима са Сједињеним Државама, Тито је истакао да су га изненадили ставови Вељка Мићуновића и Марка Никезића.⁵¹ Издвајајући посебно Никезићеве ставове, Тито је оценио да су га они „запрепастили“ и да су „потпуно супротни нашој политици“. Изразио је мишљење да „такви људи не могу бити руководиоци и одређивати линију и смернице наше спољне политике“. Слично као и Ранковић, Тито је пред сам крај седнице ИК поручио да се у ДСИП-у морају одлучније спровести промене које ће допринети да се уклоне сви они који нису спремни да спроводе задату политику и да се доведу искључиво „добри комунисти“.

Осуда постојања „сиповске концепције“ на седници Извршног комитета осигурала је на кратко време несметано спровођење партијске визије јединства „мисли и акције“ југословенских комуниста. Посредством највишег партијског тела потврђена је државна политика према Совјетском Савезу из 1962. године, а део конзервативнијег партијског чланства добио је потребну сатисфакцију у наставку афирмације модела револуционарног партијског курса. Са седнице V пленума ЦК СКЈ, 18. маја 1963, послата је јасна порука да је југословенско партијско руководство јединствено у прихватању спољнополитичког правца усмереног ка испуњавању југословенских интернационалистичких обавеза и солидарности са међународним радничким покретом. Тито је позвао млађу генерацију југословенских комуниста да се отрезни од штетног антисовјетизма и испуни свој дуг „према свему у чему се данас испољава борба

51 Седница колегијума ДСИП-а одржана је 29. марта 1963. и на њој је југословенски амбасадор у САД-у Вељко Мићуновић реферисао о политици САД-а и америчко-југословенским односима. Сумирајући утиске о америчкој политици након шест месеци проведених у САД-у, Мићуновић је сматрао да постоји велики интерес у америчкој влади да се добри односи са Југославијом одрже. Са друге стране, истакао је да постоји велики интерес Југославије да се односи са САД-ом побољшају, било да се ради о економским или спољнополитичким односима. У току дискусије на колегијуму слично је резонувао и државни подсекретар Марко Никезић који је закључио да, што се тиче односа Југославије према западним силама, „потребно је ићи на даље јачање наших односа са ЗЕ, уз несмањен интерес за очување односа са САД“. Руководство ДСИП је са седнице колегијума дало јасан сигнал државном и партијском руководству да лоши односи са Западом, а пре свега Сједињеним Државама, у великој мери штете спољнополитичкој позицији Југославије. Решење се видело у доследнијем заступању несврстане политике, посебно у односима са Москвом. АЈ, 837, КПР, I-5-b/104-11, Записник са састанка Колегијума ДСИП-а одржаног 29. марта 1963.

за мир и социјализам“.⁵² Међутим, југословенско друштво 60-их година, у свом настојању да превлада периодичне унутрашње кризе, поделило је са међународним комунизмом више од демонстрације заједничких идеолошких принципа. Унутарпартијска полемика између присталица либералнијих и конзервативнијих гледишта наставила је да мења обресе државног социјализма, а постстаљинистичка транзиција афирмисала је нову генерацију европских комуниста спремних да доведу у питање неке од темељних поставки идеолошке ортодоксије марксизма-лењинизма. У Југославији проказана „сиповска концепција“, тумачена као последица недопустивих „либералних“ деформација и запостављања идеолошко-политичког рада, представљала је изоштрену слику проблема са којима се Партија носила почетком 60-их година. Суочавање са карактеристикама нешто слободнијег иступа главне установе југословенске дипломатије било је заправо суочавање комуниста са последицама друштвене и политичке трансформације послератног друштва. На прагу озбиљне унутрашње кризе у Југославији, у деценији која је, по Тонију Џату, донела „врхунац европске државе“,⁵³ искушавала се способност југословенског идеолошког модела да остане довољно самосвојан и употребљив, а спољна политика довољно принципијелна и независна.

Извори и литература

Необјављени извори

- Архив Југославије: Фонд 507, Савез комуниста Југославије; Фонд 837, Кабинет председника Републике.
- Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије. Политичка архива (ПА), СССР, Југославија, Регионално.
- Историјски архив Београда. Фонд 858, Савез Комуниста Србије, Организација СК Београда, Градски комитет – Београд.

Објављени извори

- *Program SKJ*. Beograd: Komunist, 1980.
- *Југословенско-совјетски односи 1945–1956*, Зборник докумената, приредили Љ. Димић, М. Милошевић, Ђ. Борозан, И. В. Бур-

52 АЈ, 507, АЦК СКЈ, II/23, Стенографске белешке са Петог пленума ЦК СКЈ, одржаног 18. маја 1963. године у Београду.

53 Tony Judt, *Postwar: A History of Europe Since 1945*, (New York: Penguin Press, 2005), 360.

харкин и др. Београд: Министарство спољних послова Републике Србије, 2010.

- *Yugoslavia Political Diaries 1918-1965*, IV: 1949-1965. Slough: Archive Editions, 1997.
- <http://digitalarchive.wilsoncenter.org>

Штампа

- *Политика*
- *Време*

Литература

- Berić, Gojko. *Zbogom XX stoljeće: sjećanja Ive Vejvode*. Zagreb: Profil, 2013.
- Bogetić, Dragan. *Nova strategija spoljne politike Jugoslavije 1956-1961*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006.
- Bogetić, Dragan. *Jugoslovensko-američki odnosi 1961-1971*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2012.
- Dimić, Ljubodrag. *Jugoslavija i Hladni rat: Ogledi o spoljnoj politici Jisipa Broza Tita (1944-1974)*. Beograd: Arhipelag, 2014.
- Đilas, Milovan. *Vlast i pobuna*. Beograd: Književne novine, 1990.
- Đukić, Slavoljub. *Slom srpskih liberala: tehnologija političkih obračuna Josipa Broza*. Beograd: Filip Višnjić, 1990.
- Glišić, Venceslav. *Susreti i razgovori: prilozi za biografiju Petra Stambolića*. Beograd: Službeni glasnik, 2010.
- Кривокапић, Боро. *Бесконачни Тито: (и Крлежине „масне лажи“)*. Београд: Новости, 2006.
- Miloslavec, Slavko. *Kontradikcije Josipa Broza 1945-1980*. Beograd: Dositej, 1990.
- Nenadović, Aleksandar. *Razgovori s Kočom*. Zagreb: Globus, 1989.
- Nenadović, Aleksandar. *Mirko Tepavac: sećanja i komentari*. Beograd: Radio B92, 1998.
- Pelikan, Jiri. *Praško proljeće*. Zagreb: Globus, 1982.
- Pons, Silvio. *The Global Revolution: A History of International Communism 1917-1991*. Oxford University Press, 2014.
- Rajak, Svetozar. *Yugoslavia and the Soviet Union in the Early Cold War: reconciliation, comradeship, confrontation, 1953-1957*. London: Routledge, 2011.
- Rusinow, Dennison. *The Yugoslav experiment 1948-1974*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1978.

- Swain, Geoffrey. *Tito: a biography*. London: I. B. Tauris & Co. Ltd, 2011.
- Tripković, Đoko. *Jugoslavija–SSSR 1956–1971*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2013.
- Judt, Tony. *Postwar: A History of Europe Since 1945*. New York: Penguin Press, 2005.
- Zubok, Vladislav. *A Failed Empire; The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*. The University of North Carolina Press, 2007.

Summary

Petar Žarković

SIP conception of the Yugoslav foreign policy: SIP in the centre of interparty disputes

Abstract: This paper analyses the phenomenon of SIP conception of Yugoslav foreign policy at the beginning of the 1960s. By examining some of the crucial reasons for polarization of Yugoslav communist party and certain dilemmas of Yugoslav foreign policy, this paper is trying to explain main reasons for the gap between the main party organs and the State Secretariat for Foreign Affairs (Sekreterijat inostranih poslova - SIP).

Key words: Foreign policy, Yugoslavia, the Soviet Union, Konstantin Koča Popović, Josip Broz Tito, Aleksandar Ranković, Marko Nikezić

In the early 1960s, the Yugoslav communists were facing a number of various problems and dilemmas. Internal crises of Yugoslav society, which was the result of unresolved economic problems, caused the polarization of the Yugoslav Communist Party to the liberal and conservative party. At the same time, after a long period of mutual accusations and mistrust, Yugoslavia started normalizing the relations with the Soviet Union, which also arouse some serious resistances in the Party. In 1963, at the meeting of the Executive Committee, one of the main opponents to the idea of approaching Eastern block and Moscow, the State Secretariat for Foreign Affairs (SIP), was accused by the Yugoslav Party leadership and Josip Broz Tito for conducting its own conception of foreign policy (SIP conception) and disturbing the party unity. Accusations against the main institution of the Yugoslav diplomacy were the first of this kind in Socialist Yugoslavia and clearly testified of a wider range of dissonant voices within a party that was becoming less and less monolithic. In the first stage of the normalization of relations between Yugoslavia and Soviet Union, at the beginning of the 1950s, the State Secretariat for Foreign Affairs advocated implementation of non-aligned foreign policy and simultaneously criticized those aspects of Soviet policy that undermined Yugoslavia's independent international role. During 1962 and 1963, Jo-

Broz Tito, with the help of a conservative party, used his authority to prevent the occurrence of different streams within the Party, particularly different concepts of foreign policy. The mistrust of high party officials towards SIP conception in the early 1960s prevented it from becoming a new architect of Yugoslav foreign policy, but it still represented important view of Yugoslav diplomacy with strong anti-Soviet sentiment and stronghold of non-alignment.

